

ՀՐԱԶԵԱՅ ԲԱԼՈՅԵԱՆ (ԱՐՄԷՆԵԱՆ)
Բանասիրական գիտ. թեկնածու

ԽՈՐԱԳԵՏ ՀԱՅՐԱՊԵՏԸ. ՓԱՐԵԳԻՆ Ա. ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԸ (ԿԵՆՍԱԳՐԱԿԱՆ ԱԿՆԱՐԿ)¹

Նույն անտի կեանքի յայտնի ու անվիճելի ճշմարտություններից է՝ հօտը պէտք է հովիւ ունենայ, հաւաքականութիւնը՝ առաջնորդ, որպէսզի կարողանայ կազմակերպել իր կեանքն ու գործը: Այդ առաջնորդների մէջ, սակայն, լինում են այնպիսիք, ովքեր իրենց մտքի հզօրութեամբ, հոգու ու սրտի նուիրումով, վաստակի կարեւորութեամբ ու արժէքով առանձնանում են, դառնում հանուրի գնահատանքի, ակնածանքի ու հիացմունքի առարկան: Հայ Եկեղեցու այդպիսի առաջնորդ էր հայ եւ ընդհանրական քրիստոնէական Եկեղեցու ճանաչուած գործիչ, գիտնական, մտածող, հրապարակախօս, մանկավարժ Ն. Ա. Օ. Տ. Տ. Գարեգին Ա. Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսը:

Առաքելահիմն Հայաստանեայց Եկեղեցու 131-րդ գահակալը (աւագանի անուամբ՝ Նշան Սարգիսեան) ծնունել է 1932 թ. օգոստոսի 27-ին Սիրիայի Քեսապ հայաւանում: Նախնական կրթութիւնն ստացել է ծննդավայրի Ազգային ուսումնասիրաց միացեալ վարժարանում: Նախակրթարանն աւարտելուց յետոյ պատանի Նշանը որոշում է արհեստ սովորել, որպէսզի կարողանայ օգնել նիւթական դժուարին վիճակում յայտնուած իր ընտանիքին: Հակառակ հօր պնդումներին՝ տասնչորսամեայ պատանին ուսումը գիւղի միջնակարգ վարժարանում շարունակելուց հրաժարում է, սակայն իրենց ծխատէր քահանայ տէր Մովսէսի միջամտութեամբ ու առաջարկով՝ համաձայնում է թողնել հայրենի գիւղը եւ 1946-ի հոկտեմբերին մտնել Մեծի Տանն Կիլիկիոյ կաթողիկոսութեան՝ Անթիլիասի դպրեւանք: Դպրեւանքի ժառանգաւորաց քառամեայ շրջանը յաջողութեամբ աւարտելուց յետոյ՝ 1949-ի մայիս 29-ին, նորաւարտ

¹* Հոդվածը ստացվել է 27.11.2022, գրախոսվել է 30.11.2022:

էլ. փոստ՝ hrachyab@gmail.com:

սանը սարկաւագ է ձեռնադրուում: 1952-ի յունիսին բարձր գնահատականներով աւարտում է նաեւ դպրեմանքի ընծայարանի ուսումնական եռամեայ շրջանը:

1952 թ. սեպտեմբերի 28-ին ձեռնադրուում է կուսակրօն քահանայ եւ ի յիշատակ նորոգ վախճանեալ Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Գարեգին Ա. Յովսէփեանց Կաթողիկոսի՝ վերակոչւում Գարեգին աբեղայ, դառնում Կիլիկիոյ միաբանութեան ուխտի անդամ: Նոյն տարում դպրեմանքում սկսում է պաշտօնավարել որպէս ուսուցիչ ու հսկիչ, մաս է կազմում կաթողիկոսարանի «Հասկ» պաշտօնաթերթի խմբագրութեան եւ որպէս այցելու ուսուցիչ՝ դասաւանդում ՀԲԸՄ Բէյրութի Դարուհի Յակոբեան երկրորդական վարժարանում: Այս բոլոր պաշտօնների կողքին ձեռնամուխ է լինում իր վարդապետական աւարտաճառի պատրաստութեանը, որի նիւթն էր «Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ աստուածաբանութիւնը ըստ հայ շարականներու»: 1955 թ. յունիսի 5-ին ստանում է վարդապետական աստիճան: Նոյն թուականին պաշտօնավարում է դպրեմանքում՝ որպէս ուսուցիչ եւ վերակացու: 1956 թ. ստանձնում է տեսչի պաշտօնը:

1957-ի սեպտեմբերին Եկեղեցիների համաշխարհային խորհրդի կրթաթոշակով Գարեգին վարդապետը մեկնում է Անգլիա՝ աշխարհի հռչակաւոր բուհերից մէկում՝ Օքսֆորդի համալսարանում հետեւելու աստուածաբանական բարձրագոյն ուսմանը: Օքսֆորդեան ուսումնառութիւնն աւարտում է գրականութեան բակալարի աստիճանով: Որպէս աւարտաճառ՝ ներկայացնում է «Քաղկեդոնի ժողովը եւ Հայ Եկեղեցին» խորագիրը կրող աշխատանքը, աւարտաճառը պաշտպանում է անգլերէն եւ արժանանում «Գրականութեան բակալար» (B. Litt-OXON) համալսարանական տիտղոսին: Համալսարանաւարտ երիտասարդի աշխատութիւնը 1965 թ. հրատարակում է Լօնդօնի «էս Փի Սի Քեյ» (S. P. C. K.) հրատարակչատունը: Արձագանքները լինում են կարեւոր գրախօսականները «Ջուրնլ ըվ թիըլոջիքըլ սթադիս» (Journal of Theological Studies), «Դը թայմս լիթըրըրի սափլիմընթ» (The Times Literary Supplement), «Չըրչ թայմս» (Church Times) ու եւրոպական մի շարք այլ հանդէսներում: Գիրքը վերահրատարակում է Նիւ Եօրքում 1976 թ., լինում են նաեւ այլ հրատարակութիւններ տարբեր երկրներում:

1960 թ. Գարեգին վարդապետը վերստանձնում է դպրեմանքի տեսչի պաշտօնը, յաջորդ ութ տարիներին նրա գործունեայ, նախանձախնդիր եւ հետեւողական աշխատանքի շնորհիւ Կիլիկիոյ կաթողիկոսութեան

միաբանությունը համալրում է շուրջ երկու տասնեակ երիտասարդ եւ ուսեալ միաբանների նորոշութեամբ աստղաբոլորով:

Նոյն շրջանում Գարեգին վարդապետը գործուն մասնակցութիւն է ունենում միջեկեղեցական մի շարք համագումարների ու ժողովների՝ որպէս Մեծի Տանն Կիլիկիոյ կաթողիկոսութեան ներկայացուցիչ: Խորէն Ա. Կաթողիկոսի ընտրութիւնից յետոյ՝ 1963 թ. մայիսի 5-ին, Գարեգին վարդապետը կարեւոր դեր է կատարում նորընտիր եկեղեցապետի պաշտօնական այցելութիւնների կազմակերպման գործում:

Դպրեմանքում պաշտօնավարելու շրջանում աստուածաբանութեան, գրականութեան, պատմութեան, մշակոյթի եւ մատենագրութեան վերաբերեալ դասախօսութիւններ է կարդում ՀԲԸՄ Դարուհի Յակոբեան երկրորդական վարժարանում, Բէյրութի «Համազգայինի» Նշան Փալանջեան ճեմարանում, Համալսարանական քոլէջում եւ Ամերիկեան համալսարանում, հրապարակային դասախօսութիւններով հանդէս է գալիս մի շարք եկեղեցիներում, մամուլում հրապարակում յօդուածներ: Դասախօսութիւններով հանդէս է գալիս նաեւ արտերկրում, յատկապէս Ռումինիայում, ուր նրան հրաւիրել էր Ռումինիայի Օրթոդոքս եկեղեցու պատրիարքը: 1963-ին Մեծի Տանն Կիլիկիոյ կաթողիկոսութեան հովանու ներքոյ հիմնում է «Հայաստանեայց եկեղեցւոյ համալսարանական ուսանողների միութիւն»-ը, որն աւելի քան քառասունհինգ տարի իր շուրջ է համախմբում մեծ թուով համալսարանական հայ ուսանողների: 1963 թ. յունիսի 16-ին, առ ի գնահատութիւն նուիրեալ ծառայութեան, Խորեն Ա. Կաթողիկոսի օրհնութեամբ նրան շնորհւում է ծայրագոյն վարդապետի աստիճան:

1971-ի փետրուարի 24-ին Գարեգին եպիսկոպոսն ընտրւում է Իրան-Հնդկաստանի դարաւոր թեմի առաջնորդ եւ մեկնում Իրան՝ Նոր Զուղայի Ս. Ամենափրկիչ վանքում ստանձնելու առաջնորդի պաշտօնը: Նոր Զուղայում իր յարաբերականօրէն կարճ պաշտօնավարման ընթացքում՝ մինչեւ 1973 թ. յուլիսը, զարթօնք է ապրում աւելի քան երեք դար անշրջութեան մատնուած թեմի հոգեւոր, մշակութային, ընկերային եւ ազգային կեանքը: Եռանդուն առաջնորդի նախաձեռնութեամբ եւ ճիգերով մասնագիտական դասակարգման են ենթարկւում Ս. Ամենափրկիչ վանքի թանգարանն ու մատենադարանը, սկսւում են վանքի շուրջ շորսհարկւրամեայ արխիւների հարուստ հաւաքածուի դասակարգման եւ ցուցակագրման աշխատանքները, 1636 թ. հիմնադրուած տպարանն օժտւում

է արգիական մամուլով, Ս. Ամենափրկիչ վանքի «Ցուցակ ձեռագրաց»-ը լոյս է ընծայուում երկու հատորով, ինչպէս նաեւ հայ արուեստի անզուգական մասնագէտ Սիրարփի Տէր-Ներսիսեանի, հնագէտ Արփակ Մխիթարեանի եւ իր աշխատակցութեամբ հրատարակուում է Նոր Զուղայի հայկական մանրանկարչութեան կոթողային հատորը: Տասնեակ հազարաւոր տպաքանակով լոյս են տեսնում Նոր Զուղայի մշակութային գանձերը ներկայացնող գունաւոր բացիկներ (card-postal), որոնք տարածուում են Միջին Արեւելքից մինչեւ Եւրոպա եւ Ամերիկա՝ համատարած հետաքրքրութիւն առաջացնելով Նոր Զուղայի պատմութեան եւ մշակութային ժառանգութեան նկատմամբ:

Հակառակ Նոր Զուղայում տիրող մտայնութեանը՝ թեմակալ առաջնորդին յաջողուում է ստեղծել Հայ երիտասարդաց կենտրոնատեղի՝ մարզամշակութային կազմակերպութեան հովանու ներքոյ ի մի համախմբելով հարիւրաւոր երիտասարդների: «Վարդան Ճինիշեան յիշատակի ֆօնտ»-ի աշակցութեամբ կազմում է Փերիոյ գաւառից Նոր Զուղայ տեղափոխուած կարիքաւոր հայ ընտանիքների, որբերի եւ միայնակ տարեցների աշակցութեան ծրագիրը: Ս. Ամենափրկիչ վանքում կազմակերպում է նաեւ հայ ուսուցիչների հայագիտական պատրաստութեան դասընթացներ, դասախօսութիւններ, համագումարներ եւ կիրականօրեայ կրօնական-եկեղեցագիտական յատուկ դասընթացներ՝ հայ միջնակարգ դպրոցների աշակերտութեան համար: 1973-ի ապրիլի 26-ին Խորէն Ա. Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսն Իրանի հայոց երեք թեմեր կատարած իր հովուապետական այցելութեան ընթացքում Նոր Զուղայում թեմի մեծեռանդ առաջնորդին շնորհում է արքութեան պատուի է կոչում:

Իրանում Գարեգին Ա.-ի պաշտօնավարած տարիների ծնունդ են «Հայոց «Փոքր ածու»-ն Իրանեան հողին վրայ» (Նոր-Զուղայ, 1971) եւ «Ժողովրդական աղօթագիրք Մեծ պահոց երեկոներին» (1973) հատորները:

1973-ի յունիսի 21-ին Գարեգին արքեպիսկոպոսը նշանակուում է Հիւսիսային Ամերիկայի Արեւելեան թեմի հայրապետական պատուիրակ: Յաջորդ սեպտեմբերին ժամանում է Նիւ Եօրք՝ ստանձնելու իր պաշտօնը: 1974-ի մայիսի 24-ին միաձայն ընտրուում է առաջնորդ: Իր իմաստուն ղեկավարութեամբ եւ մշտատեւ աշխատանքով զարկ է տալիս թեմի ազգային-եկեղեցական, կրթական-մշակութային կեանքի զարգացմանը՝ յատկապէս քաջալերելով երիտասարդութեան մասնակցութիւնն այդ բնագաւառների առաջխաղացման գործում: Նիւ Եօրքի առաջնորդա-

րանում հաստատում է «Ս. Ներսէս Շնորհալի» գրադարանը, Ազգային ուսումնական խորհրդի գրասենեակը, լոյս է ընծայում մի շարք հրատարակութիւններ, իրագործում մշակութային ու ընկերային կարեւոր ծրագրեր: Նրա ղեկավարութեամբ՝ 1975-ի ապրիլին Նիւ Եօրքի «Մեդիսօն Աքուէր Գարդէն» կենտրոնում աննախընթաց ընդգրկմամբ է կազմակերպում Հայոց ցեղասպանութեան 60-րդ տարելիցի միջոցառումները:

Ամերիկայի արեւելեան թեմի նրա առաջնորդութեան շրջանում պայթում է Լիբանանի քաղաքացիական պատերազմը՝ մահ ու ավեր սփռելով մեզ՝ հայերիս համար ասպնջական Լիբանանեան հողում: 1976-ի աշնանը Բէյրութի հայաբնակ թաղամասերը եւս ենթարկւում են ահաւոր ռմբակոծումների եւ դառնում թաղային կռիւների թատերաբեմ՝ լիբանանահայոց պատճառելով մարդկային եւ նիւթական ծանր կորուստներ: 1976-ի հոկտեմբերին Գարեգին արքեպիսկոպոսը մեկնում է Լիբանան՝ ամերիկահայութեան անունից զօրակցութիւն յայտնելու տեղի հայութեանը եւ ի մօտոյ տեսնելու ու գնահատելու ստեղծուած կացութիւնը: Լիբանանից վերադառնալով՝ «Յանուն մէկ ազգի, ի սէր մէկ ապագայի...» վերտառութեամբ առանձին գրքոյկով հրատարակում է հայերէն ու անգլերէն մի ընդարձակ զեկոյց եւ Ամերիկայի հայ եկեղեցական, ազգային ու բարեսիրական մի շարք կազմակերպութիւնների մասնակցութեամբ ստեղծում «Լիբանանահայութեան օժանդակութեան ազգային գործադիր մարմին»-ը՝ հանգանակութիւններ կազմակերպելու համար Ամերիկայի ամբողջ տարածքում: Յաջորդող հինգ ամիսների ընթացքում աւելի քան 700 000 դոլար է հանգանակւում՝ յաջակցութիւն լիբանանահայութեան:

1977 թ. մայիսի 22-ին՝ Գարեգին արքեպիսկոպոսը Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոս խորէն Ա. Բարոյեանի հայրապետութեան շրջանում, ընտրւում է Մեծի Տանն Կիլիկիոյ աթոռակից Կաթողիկոս, կաթողիկոսական իր օծումն ստանում է ձեռամբ խորէն Ա. Կաթողիկոսի 1977 թ. մայիսի 29-ին: 1983-ին՝ խորէն Ա. վախճանումից յետոյ, հռչակւում է Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Գարեգին Բ. Կաթողիկոս:

Ազգանուէր հոգեւորականի հոգածու վերաբերմունքը պատերազմի բոցերում յայտնուած լիբանանահայութեան նկատմամբ շարունակւում է նաեւ Կիլիկիոյ կաթողիկոսութեան տարիներին. Գարեգին Բ. Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսի գահակալութեան առաջին շրջանը համընկնում է Լիբանանեան պատերազմի դժուարին տարիներին: Գարեգին Բ. իր մշտամնայ հոգածութեան առարկան է դարձնում Լիբանանահայութեա-

նը, յաճախակի քարոզներով, հրապարակային ելույթներով եւ գրաւոր պատգամներով քաջալերում է ժողովուրդին, կոչ անում չլուսալքուել երբեք, բարոյական եւ նիւթական իր բոլոր միջոցներով զօրաւիզ կանգնում նրան: Պատերազմի ամենածանր օրերին իսկ անխափանօրէն շարունակում է իրականացնել եկեղեցական, ազգային ու մշակութային բազմամարդ արարողութիւններ, հանդիսութիւններ եւ ձեռնարկներ՝ միշտ վառ պահելու համար ժողովրդի յոյսը, հետեւողական հոգածութեան եւ հետաքրքրութեան առարկայ է դարձնում հոգեպէս ու բարոյապէս առողջ երիտասարդութեան ձեւաւորումը եւ կարելիութեան չափով ջանում ընդարձակել կաթողիկոսարանի հասարակական ծառայութեան դաշտը:

Լիբանանի եղբայրասպան պատերազմի ամբողջ ընթացքում Գարեգին Վեհափառն օգնութեան է փութում բոլորին, օժանդակում մշակութային, մարզական, բարեսիրական միութիւններին, որպէսզի նրանք կարողանան իրենց առաքելութիւնն իրականացնել առաւելագոյն արդիւնաւէտութեամբ: «Օրեր եղան, երբ ստիպուած էր նկուղներուն մէջ մնալ, վերահաս ռումբերէն ազատուելու համար, եւ մի քանի անգամ իր կեանքը նախախնամութեան շնորհիւ միայն փրկուեցաւ, որովհետեւ ռումբեր էին, որ կիչնային Անթիլիասին վրայ, կը դպնային Զարեհեան դամբարանին, կը դպնային ուրիշ շէնքերու, կը կոտորէին պատուհաններ, բայց հրաշքով տպարանին նկուղին ծուարած միաբաններն իրենց Վեհափառին հետ ապրեցան եւ ֆիզիկապէս անվնաս անցուցին այդ դժխեմ տարիները՝ կոտորուած սրտով, բեկուած տրամադրութեամբ, բայց անսասան հաւատքով»²,— յիշում է Վեհափառի նախկին սան, Հայ Եկեղեցու պատկաւիր այրերից Մեսրոպ արք. Աշճեանը:

Կիլիկիոյ կաթողիկոսութեան 18 տարուայ ընթացքում Գարեգին Բ.-ն զարկ է տալիս ազգային-կրօնական, մշակութային եւ շինարարական ձեռնարկներին: Կաթողիկոս ընտրուելուց անմիջապէս յետոյ յատուկ ուշադրութեան առարկայ է դարձնում սիրելի դպրեմանքը: Այն 1977-ին Անթիլիասից տեղափոխուած է Բիկֆայա, ուր եւ շուտով կառուցուած է կրթական հաստատութեան ընդարձակ եւ արդիական յարմարութիւններով հանդերձաւորուած նոր շէնքը, որը նպաստում է աստուածաբանական ուսուցման բարելաւմանը: տարի շարունակ՝ ամեն չորեքշաբթի, Վեհափառն իր ամբողջ օրն անցկացնում է դպրեմանքում՝ դասաւանդելով Հայ

² «Էջմիածին», 1999, է., էջ 86:

Եկեղեցու պատմությունն եւ հովուական աստուածաբանությունն՝ միաժամանակ ի մօտոյ հետեւելով դպրեմանքի կրթական ծրագրին եւ առօրեային:

Իր գահակալութեան առաջին տարիներին կաթողիկոսարանում հաստատում է նաեւ քրիստոնէական դաստիարակութեան բաժանմունք՝ օժանդակելու համար քրիստոնէական առողջ դաստիարակութեանը ոչ միայն Լիբանանում, այլեւ Կիլիկիոյ կաթողիկոսութեան բոլոր թեմերում: Նորին սրբութեան ջանքերով կաթողիկոսարանում հաստատում է նաեւ «Խաչեր Գալուստեան» մանկավարժական կենտրոնը, որի առաքելությունն էր Լիբանանահայ ուսուցիչների պատրաստությունը:

Գարեգին Բ. Կիլիկիոյ Կաթողիկոսն առանձնապատուկ ուշադրութեան առարկայ է դարձնում հրատարակչական գործը: Կաթողիկոսարանի տպարանը յազմեցնում է արդիական սարքաւորումներով, հրատարակչական մնայուն հիմնադրամներ հաստատում կաթողիկոսարանի հովանուներքոյ: Ամեն տարի Սրբոց Թարգմանչաց տօնի առիթով կաթողիկոսարանի բակում կազմակերպւում են հայ գրքի երկօրեայ ցուցահանդէսներ՝ Լիբանանի հայկական բոլոր հրատարակչատներէ մասնակցութեամբ: Նրա գահակալութեան շրջանում միայն Անթիլիասի կաթողիկոսարանի տպարանից գրասէր հանրութեանն ընծայւում է աւելի քան 350 անուն հայերէն գիրք: Նրա հովանաւորութեամբ անհատ հեղինակների բազմաթիւ գործեր լոյս են տեսնում Լիբանանի հայկական այլ տպարաններում:

Իր քֆայայի դպրեմանքի նոր եւ արդիական շէնքի կառուցումից յետոյ զանազան ծրագրեր են իրականացւում նաեւ Անթիլիասի մայրավանքում: Յատկապէս վերանորոգւում եւ ճարտարապետական կարելոր բարեփոխումների է ենթարկւում ապրիլեան Նահատակաց յուշարձան-մատուռը՝ դառնալով հայկական ճարտարապետութեան մի գեղաշէն կառոյց:

Անթիլիասում իր հովուապետութեան վերջին տարիներին Գարեգին Վեհափառը ձեռնարկւում է կաթողիկոսարանի թանգարան-մատենադարանի շէնքի շինարարութիւնը, որը, իր պատկերացումով, «լոյսի նոր օճախ մը պիտի դառնար Կիլիկիոյ կաթողիկոսութեան հոգեւոր կեդրոնին մէջ»: Շէնքի կառուցումը գրեթէ աւարտին է հասնում, սակայն պաշտօնական բացումը վիճակւում է Կիլիկիոյ աթոռին նրան յաջորդած Արամ Ա. Կաթողիկոսին: Գարեգին Վեհափառն առաջնորդող դեր է կատարում նաեւ Դեյր էլ Զորի Սրբոց Նահատակաց եկեղեցու եւ յուշարձան-համալիրի կառուցման գործում. օծումը կատարւում է 1991-ի մայիսի 5-ին:

Մեծի Տանն Կիլիկիոյ կաթողիկոսութեան շրջանում Գարեգին Հայրապետը ձեռնարկում է հովուապետական այցելութիւններ Կիլիկիոյ կաթողիկոսութեան թեմեր: Միջեկեղեցական շրջանակներում այցելութիւններ է անում Յովհաննէս-Պօղոս Բ. Պապին (Վատիկան), Անգլիկան Եկեղեցու պետ Քենթրբերիի Արքեպիսկոպոս զր. Ռոբերտ Ռանսիին (Լօնդօն), Շուէյցարիայի Աւետարանական Եկեղեցիների միութեանը, Դանիայի եւ Գերմանիայի Լիութերական Եկեղեցիներին, Աւստրալիայի Եկեղեցիների խորհրդին եւ Ղպտի Եկեղեցու պետ Նորին Սրբութիւն Շենուգա Գ. Պատրիարքին (Եգիպտոս): Նշուած շրջանում հանդիպում է նաեւ ԱՄՆ նախագահներ Ռոնալդ Ռէյգանի եւ Զօրջ Բուշ Աւագի հետ:

Գարեգին Բ.-ի տասնութամեայ գահակալութիւնը (1977–1995 թթ.) Մեծի Տանն Կիլիկիոյ կաթողիկոսութեան համար նորանոր նուաճումների շրջան է յատկապէս կրօնական, ազգային, կրթական, մշակութային եւ շինարարական ոլորտներում:

Բնականաբար Կիլիկիոյ կաթողիկոսութիւնում սպասաւորելու եւ հովուապետելու տարիներին ազգանուէր հոգեւորականը բազմիցս այցելում է Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածին՝ թէ՛ խորհրդային եւ թէ՛ նորանկախ շրջանում: Սուրբ Էջմիածին նա այց է կատարում նախ որպէս վարդապետ (3 անգամ), ապա 1988 թ. դեկտեմբերի 7-ի երկրաշարժից յետոյ՝ որպէս Կաթողիկոս Մեծի Տանն Կիլիկիոյ, ինչպէս նաեւ՝ իբրեւ անդամ «Հայաստան համահայկական հիմնադրամ»-ի հոգաբարձուների խորհրդի (9 անգամ) եւ միշտ եղբայրական սիրով է հյուրընկալվում հայոց հոգեւոր մայրաքաղաքում: 1994-ի օգոստոս 28-ին Գարեգին Վեհափառը Սուրբ Էջմիածնում կատարում է երանաշնորհ Վազգէն Ա. Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի վերջին օծումը:

1994-ի մայիսին Վազգէն Ա. հրաւերով Գարեգին Վեհափառը՝ որպէս Կաթողիկոս Մեծի Տանն Կիլիկիոյ, Երուսաղեմի հայոց պատրիարք Թորգոմ արք. Մանուկեանի եւ Թուրքիոյ հայոց պատրիարք Գարեգին արք. Գազանճեանի հետ Ա. Էջմիածնում մասնակցում է խորհրդակցական եռօրեայ հանդիպումների՝ քննելու Հայաստանում քրիստոնէութեան պետական կրօն հռչակման 1700-ամեակի արժանավայել կերպով պանծացումը:

1988-ի դեկտեմբերի 7-ի աւերիչ երկրաշարժից յետոյ Գարեգին Բ. Կաթողիկոսն առաջիններից մեկն էր, որ լիբանանահայ մեր քոյրերի ու եղբայրների հետ միասին օգնութեան է հասնում աղէտեալ հայրենիքին: 1988-ի դեկտեմբերի 11-ին՝ երկրաշարժից ընդամենը չորս օր անց, նա Էջ-

միաձնում էր, որպէսզի իր հոգեկից եղբօր՝ Վազգէն Ա. կողքին լինի. այդ օրը Մայր Աթոռին է նուիրում իր կրծքի ոսկեայ արծիւը, որպէսզի դրանով հոգան մի տառապեալ ընտանիքի կարիքները:

Երկու Հայրապետների բարեկամութիւնը, անշուշտ, սկիզբ էր առել շատ աւելի վաղ: Նրանք առաջին անգամ հանդիպել էին 1956-ին Անթիլիասում. մէկը՝ արդեն Հայոց Կաթողիկոս, միւսը՝ վարդապետ: Հետագայ տարիներին Վազգէն Վեհափառը շարունակում է յատուկ սեր տածել երիտասարդ վարդապետի հանդէպ: Հայ Եկեղեցու Քահանայապետը տեսնում է նրա գործը 1963-ին Երուսաղեմում, երբ Խորէն Կաթողիկոսի հետ հաշտութիւն էր կնքում, տեսնում է 1965-ին Ադիս-Աբեբայում, աւելի ուշ՝ 1967-ին՝ Էջմիածնում, երբ առիթ է տալիս արդեն Գարեգին եպիսկոպոսին քարոզելու Մայր տաճարում: Երբ գնում են Վեհարան, Վազգէն Ա. պանակէ է նուիրում Գարեգին եպիսկոպոսին եւ ասում. «Եկեղեցիին մէջ ուղեցի համբուրել քեզ, բայց անյարմար զգացի, եկուր, այստեղ ճակատդ համբուրեմ»³: Ահա այսքան տպաւորուած էր Գարեգին եպիսկոպոսի քարոզով, որը խօսուած էր Գրիգոր Լուսաւորչի «Մուտն ի Վիրապ»-ի առթիւ: Այս ամրակուռ բարեկամութիւնը շարունակում է նաեւ յաջորդ տարիներին, եւ 1977 թ., երբ աթոռակից պիտի ընտրուէր Գարեգին սրբազանը, Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնին տրուած երաշխիքների հիման վրայ Վազգէն Ա.-ն Անթիլիաս է ուղարկում Սերովբէ արք. Մանուկեանին եւ Ներսէս արք. Պողապալեանին, որպէսզի մասնակցեն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսի ընտրութեանը:

Վազգէն Ա. Կաթողիկոսի վախճանուելուց յետոյ՝ 1995 թ. ապրիլի 4-ին, Էջմիածնում հրաւիրուած ազգային-եկեղեցական սրբազումար ժողովը Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Գարեգին Բ. Կաթողիկոսին ընտրում է Ծայրագոյն Պատրիարք եւ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոս. գահակալութեան հանդիսութիւնը տեղի է ունենում ապրիլի 9-ին՝ Ծաղկազարդի տօնին՝ Միաձնաէջ Մայր տաճարում:

Գարեգին Ա. մեր այն եզակի կաթողիկոսներից է, որոնք հայրապետական գաւազանը ձեռքն առան անկախ, պետականակիր Հայաստան աշխարհում: Նրա հովուապետութիւնն սկսուեց այն ժամանակ, երբ անաստուած կարմիր կայսրութեան փլատակներից նոր-նոր վեր էր յառնել հայկական պետականութիւնը, եւ հայ ժողովուրդը տեւական դադա-

³ Անդ, էջ 87:

րից յետոյ վերստին ուսերին էր առել պետականութեան ծիրանին: Նման պայմաններում Հայ Եկեղեցու գահակալի խոյրը կրկնակի ծանր էր, գահակալութիւնը՝ պատասխանատուութեամբ լի: Այդ մասին վկայում է ինքը՝ Գարեգին Վեհափառը. «Շատ աւելի դիւրին է կառուցելու սկսիլ տեղ մը, ուր բան չկայ, քան թէ՝ վերահիմնել աւանդութիւն մը, որ խորապէս խոցուած է Հայաստանի մէջ, բայց իրողութիւնը պէտք է ընդունիլ այնպէս, ինչպէս որ է եւ վերանորոգումի աշխատանք տանիլ գործնականօրէն՝ նոր կենդանութեան մը ի խնդիր: Համայնավարութեան ժամանակ Եկեղեցիին գործը կենդանի մնալն էր եւ պահել այն, ինչ որ գոյութիւն ունէր: Բայց այսօր պէտք է ընդառաջ երթանք մեր ժողովուրդին: Ձեռնարկել պէտք է առաքելութեան մը, որ վերաքրիստոնէացնէ մեր ժողովուրդը այնպէս, ինչպէս եղած է միշտ: Քրիստոնեայ ազգ մը, որ իր ինքնութիւնը արտայայտած է ստեղծագործ կերպով ու յարատեւօրէն՝ իր արեան գնով մինչեւ իսկ: Մեր ժողովուրդի այս այլակերպումը կենթադրէ հոգեւոր, բարոյական, մարդկային եւ մշակութային կազմաւորում: Ազգ մը չի՛ կրնար միայն տնտեսական եւ քաղաքական հիմերու վրայ կանգնիլ, պէտք ունի բարոյական տոկունութեան, Եկեղեցին է աղբիւրը բարոյական այս ուսուցումին»⁴:

Գարեգին Ա. Ամենայն Հայոց հայրապետութիւնն սկսում է «Ապրել ու մեռնել վերանկախացեալ Հայաստանի Հանրապետութիւնում» կարգախօսով:

Ընտրութիւնից սկսած՝ Նորին Սրբութիւնն իր ամբողջ եռանդն ու ջանքերն ուղղում է Եկեղեցական կեանքի ներքին կարգաւորմանն ու կազմակերպմանը: Եկեղեցու աշխատանքն առաւել նպատակաուղղուած դարձնելու եւ ժողովրդի կեանքում քրիստոնէական աւանդոյթներն ամրացնելու նախանձախնդրութեամբ Գարեգին Ա. վերանայում է Հայաստանի թեմական կառուցուածքը. 1996 թ. Հայաստանեան չորս թեմերի կողքին ստեղծւում են եւս չորսը, հիմնադրւում են նաեւ Ուկրաինայի եւ Հարաւային Ռուսաստանի թեմերը: Հայաստանում ծխական համայնքների վերակազմաւորման համար հին Եկեղեցիներ են նորոգւում, կառուցւում՝ նորերը, հոգեւոր հովիւներ են պաշտօնի նշանակւում բազմաթիւ շրջաններում:

⁴ «Karekin I: The Gift of Faith» («Գարեգին Ա. հաւատքի պարգեւը»), Կանադա, 2009, էջ 118–119:

Գարեգին Ա. Կաթողիկոսի մեծ ուշադրութեան եւ հոգատարութեան առարկան է դառնում նաեւ Գէորգեան հոգեւոր ճեմարանը, արդիւնքը՝ կրթական հաստատութեան նորոգութիւնն ու կրթաուսումնական բարեփոխութիւնն էին: Վերստին աշխուժանում է ճեմարանի կեանքը, 1997 թ. սեպտեմբերին՝ ութ տասնամեակ տեւած դադարից յետոյ, վերաբացւում է կրթական հաստատութեան հիմնովին նորոգուած շէնքը, հիմք է դրւում նաեւ ուսանողների համար նոր՝ կացարանային համալիրի շինարարութեանը: Այս շրջանում բազմապատկւում է նաեւ ուսումնական հաստատութեան սաների թիւը՝ հասնելով մօտ 120-ի: Լոյսը պաշտող Վեհափառը համոզուած էր՝ Եկեղեցու բարեկարգութիւնն սկսւում է հոգեւորականութեան բարենորոգութեամբ: Վեհափառ Հայրապետի՝ գրի ու լոյսի տարածմանն ուղղուած ջանքերից է իր հովանաւորութեամբ երջանկայիշատակ Վազգէն Ա. Կաթողիկոսի ծրագրի իրականացումը՝ Օշականում՝ Մեսրոպ Մաշտոցի սուրբ շիրիմի կողքին՝ վերակառուցուած շէնքում, Ս. Մեսրոպ Մաշտոցի անվան դպրատան հիմնումը, որն այսօր եւս գործում է:

Գարեգին Ա., ինչպէս Վազգէն Ա. ժամանակին, ուշադրութեան եւ մտահոգութեան կենտրոնում է պահում նաեւ մեր մայր ձեռագրատունը՝ Երեւանի Մեսրոպ Մաշտոցի անվան Մատենադարանը, եւ Հայաստան աշխարհի հինաւորաց վանքերն ու եկեղեցիները:

Երջանկայիշատակ Հովնապետը բարեկարգում է Սուրբ Էջմիածնի տպարանը եւ մեծ զարկ տալիս Մայր Աթոռի հրատարակչական գործին, այդ գծուարին չորս տարիների ընթացքում թարգմանաբար եւ ժողովրդին մատչելի լեզուով լոյս են տեսնում հարիւրաւոր գրքեր՝ եկեղեցական հայրերի աշխատութիւններ, ծիսական մեկնութիւններ, խորհրդածութիւններ եւ ուսուցողական ու քարոզխօսական բազմաթիւ գործեր, հիմնւում է «Քրիստոնեայ Հայաստան» երկշաբաթաթերթը:

Հայոց Կաթողիկոսը սփիւռքահայ բարերարների եւ միջեկեղեցական կազմակերպութիւնների նիւթական միջոցներով Մայր Աթոռում հաստատում է կարիքաւոր ընտանիքներին, հիւանդներին, անկարներին եւ միայնակ տարեցներին աջակցութիւն ցոյց տուող յատուկ ծառայութիւն:

Լուսաւորչի աթոռի 131-րդ շնորհազարդ ժառանգորդի կարճատեւ գահակալութեան ընթացքին Հայաստանում քրիստոնէութիւնը պետական կրօն հռչակելու 1700-ամեակի շրջանակում կրօնական, մշակութային եւ շինարարական կարեւոր ծրագրեր են իրականութիւն դառնում: Հայ Եկեղեցու պատմութեանն ու արուեստին նուիրուած միջազգային

ցուցահանդեսներ են բացւում Մոսկուայում, Աթէնքում եւ Վատիկանում: Զանազան երկրներից հրաւիրուած աւելի քան քառասուն հայագէտների մասնակցութեամբ Փարիզում տեղի է ունենում եռօրեայ խորհրդակցական համագումար:

Գարեգին Ա. կազմակերպում է քաղաքամայր Երեւանի Սուրբ Գրիգոր Լուսաւորիչ մայր տաճարի կառուցումը: Եկեղեցու առաջին հիմնարկէքը կատարել էին երկու երջանկայիշատակ Կաթողիկոսները՝ Վազգէն Ա. եւ այն ժամանակ տակաւին Կիլիկիոյ Կաթողիկոս Գարեգին Բ.: Ըստ Շահէ արք. Աճեմեանի՝ առաջին հիմնարկէքի ժամանակ Վազգէն Ա. յուզումով ասել է Գարեգին Բ.-ին. «Եթէ իմ օրովս չօծուի նորակերտ Մայր եկեղեցին, անպայման դուք կը տեսնէք երջանիկ այդ օրը»⁵: Արդեն Ամենայն Հայոց Կաթողիկոս Գարեգին Ա. կարողացաւ օծել միայն տաճարի հիմնաքարերը. «Որքան երջանկութիւն կար անոր դիմագիծին վրայ Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչի հիմնաքարերու օրհնութեան եւ օծումի օրը: Անոր դէմքին վրայ կերելէր արդէն իսկ կառուցուած Մայր եկեղեցիին հեռանկար տեսիլքը»⁶, — յիշում է Շահէ սրբազանը: Հայաստանում քրիստոնէութիւնը պետական կրօն հռչակելու 1700-ամեակի հանդիսութիւնների շրջանակում Վեհափառ Հայրապետի ձեռամբ 1997-ի ապրիլի 7-ին կատարւում է Երեւանի Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ մայր եկեղեցու հիմնարկէքը: Աւա՛ղ, երջանկայիշատակ Հայրապետի միայն արարուն աջը դիպաւ Երեւանի մայր տաճարի հիմքերին, տաճարի յառնումը նա շտեմաւ:

Քրիստոնէութիւնը Հայաստանում պետական կրօն հռչակելու 1700-ամեակի առթիւ Գարեգին Ա. ապահովում է շուրջ 45 կիսաքանդ եկեղեցիների ու վանքերի հիմնանորոգումը, ինչպէս Ամաղուի Նորավանքի, Մուղնու Ս. Գէորգ եկեղեցու, Սեւանայ կղզու զոյգ եկեղեցիների, Բիւրականի Ս. Յովհաննէս եկեղեցու, Կարբիի եկեղեցու եւ այլն:

Ն. Ս. Օ. Տ. Տ. Գարեգին Ա. Կաթողիկոսն իր գահակալութեան առաջին երեք տարիներին հովուապետական այցելութիւններ է կատարում Հայաստանի, Արցախի (1995 թ.) եւ արտասահմանի բոլոր թեմերը՝ Վրաստան (1995 թ.), Ուկրաինա, Ռումինիա (1995 թ.), Կանադա (1995 թ.), Ամերիկայի Միացեալ Նահանգներ (1996 թ.), Շուէցարիա (1996 թ.)

⁵ «Էջմիածին», 2002, թ., էջ 50:

⁶ Անդ:

Բրազիլիա, Ուրուգուայ, Արգենտինա, Իտալիա (1996 թ.), Ֆրանսիա (1997 թ.), Սինգապուր, Թայլանդ, Աւստրալիա (1997 թ.), Աւստրիա (1997 թ.), Անգլիա (1997 թ.) Եգիպտոս (1998 թ.), Գերմանիա (1998 թ.), ինչպէս նաեւ Կ. Պոլիս՝ Հայոց պատրիարքարան: 1998 թ. ապրիլին Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսը մեկնում է Միացեալ Նահանգներ՝ Ամերիկայի հայոց թեմի 100-ամեայ յոբելեանական հանդիսութիւններում նախագահելու նպատակով:

Վեհափառ Հայրապետը նախագահում է Մեծի Տանն Կիլիկիոյ աթոռի նորընտիր Կաթողիկոս Արամ Ա. գահակալութեան ու օծման արարողութեանը՝ 1995 թ. յուլիսի 11-ին:

Իր հայրապետութեան կարճ ժամանակահատուածում Քահանայապետը լինում է արտասահմանի համարեա բոլոր մեծ ու փոքր հայկական համայնքներում:

Գարեգին Ա. հայրապետութեան տարիներին տեղի են ունենում տարեկան ուխտագնացութիւններ Հայաստանի թեմեր, որոնց մասնակցում են արտասահմանի զանազան երկրներից ժամանած հայ ուխտաւորներ: Հրատարակում են մեծադիր սրբապատկերների շարք եւ ուխտաւորների համար նախատեսուած ուղեցոյցներ:

Նորին Սրբութիւնը մեծապէս կարեւորում է նաեւ միջեկեղեցական շարժումը. Վեհափառը նոր թափ է հաղորդում Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնի էկումենիկ գործունէութեանը, պաշտօնական հանդիպումներ ունենում քոյր եկեղեցիների Հովուապետների հետ, պաշտօնական այցելութիւններին հանդիպում Համայն Ռուսիոյ Պատրիարք Նորին Սրբութիւն Ալեքսի Երկրորդին (1995 թ.), Ռումինիայի Ուղղափառ Եկեղեցու Պատրիարք Նորին Սրբութիւն Թեոկտիստին (1995 թ.), Վրաց Ուղղափառ Եկեղեցու Կաթողիկոս-Պատրիարք Նորին Սրբութիւն Իլիա Երկրորդին (1995 թ.), Հռոմի Սրբազան Քահանայապետ եւ Կաթողիկ եկեղեցու պետ Նորին Սրբութիւն Յովհաննէս-Պօղոս Երկրորդ Պապին (1996 թ.), Կ. Պոլսի Տիեզերական Պատրիարք Նորին Սրբութիւն Բարդուղիմէոս Առաջինին (1996 թ.), Քենթրբերիի Արքեպիսկոպոս Դր. Ջորջ Քերիին (1997 թ.), Դպտի Ուղղափառ Եկեղեցու Պատրիարք Նորին Սրբութիւն Շենուգա Երկրորդին (1998 թ.):

Հայոց Հայրապետը հանդիպումներ է ունենում նաեւ օտարերկրեայ պետական այրերի, պետութիւնների ղեկավարների՝ այդ թւում ԱՄՆ նախագահ Բիլ Բլինթօնի հետ:

Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնում Հայ Եկեղեցու գահակալը հիւրընկալում է մի շարք եկեղեցական պատուիրակությունների՝ մասնաւորապէս Նորին Սրբութիւն Բարդուղիմէոս Ա. Տիեզերական Պատրիարքին, Նորին Սրբութիւն Ալեքսի Բ. Պատրիարքին, Նորին Սրբութիւն Թեոկտիստ Պատրիարքին, Նորին Սրբութիւն Իլիա Բ. Կաթողիկոս-Պատրիարքին եւ Եկեղեցիների համաշխարհային խորհրդի գլխաւոր քարտուղար դր. Կոնրադ Ռայզէրին: Հայոց Հայրապետին այցելում են նաեւ պաշտօնական այցով Հայաստան ժամանած օտարերկրեայ պետական բարձրաստիճան բազմաթիւ այրեր, քաղաքական նշանաւոր գործիչներ, գիտութեան եւ մշակոյթի ականաւոր դէմքեր:

1999 թ. Մարտի վերջին օրերին՝ Նիւ Եօրքից Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածին վերադարձից առաջ, Գարեգին Ա. Վատիկանում Հռոմի Պապի հետ կատարում է «Հռոմ—Հայաստան» ցուցահանդէսի բացումը՝ նուիրուած Հայաստանում քրիստոնէութիւնը պետական կրօն հռչակելու 1700-ամեակին: Վատիկանեան այցի ընթացքում Գարեգին Ա. Յովհաննէս-Պօղոս Բ. Պապին հրաւիրում է Հայաստան: Պոնտիֆիկոսն ընդունում է Հայոց Հայրապետի հրաւերը՝ յուլիսի 2—4-ը այցելել Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածին. աւա՛ղ, Վեհափառի առողջական վիճակի վատթարացման պատճառով նախատեսուած այցելութիւնը չի կայանում:

Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածին հասնելուց երեք շաբաթ յետոյ՝ 1999-ի ապրիլի 18-ին, հակառակ մարմնական ամենատկար վիճակին, Հայոց Հովուապետը կատարում է հիմնապէս վերանորոգուած Ամաղուի Նորավանքի օծումը:

1999 թ. յունիսի 29-ին՝ ժամը 17:50-ին, հայոց հաւատքի մայրաքաղաքում Ամենայն Հայոց 131-րդ Հայրապետը ծանր հիւանդութիւնից յետոյ՝ դեռ չբոլորած երկրային կեանքի վաթսուներօթ տարին, աչքերը փակում է յաւերժ՝ ի խոր սուգ մատնելով Հայաստանեայց Առաքելական Սուրբ Եկեղեցուն եւ համայն հաւատացեալ հայութեանը:

Աւելի քան 1700-ամեայ Հայ Եկեղեցու եզակի ու բացառիկ դէմքերից մէկը եղաւ Գարեգին Ա. Ամենայն Հայոց Հայրապետը, որի հոգեւոր հերկի հիմնական ուղղութիւնները եկեղեցական կեանքի վերանորոգումը եւ նոր զարթօնքը եղան: Իբրեւ Հայ Եկեղեցու մեծագոյն նուիրեալ՝ նա անշուշտ գիտակցում էր վերջինիս՝ ընդգրկմամբ ու անցեալով ամենամեծ ազգային կառոյցի միասնութեան կարեւորութիւնը. «Մեր Եկեղեցին կը դառնայ ներքնապէս աւելի կենսալից եւ իր գործունէութեամբը աւելի

բարերար, երբ կը գործէ որպէս մէկ Եկեղեցի, ընդ գլխաւորութեամբ եւ հովանաւորութեամբ Ամենայն Հայոց Ընդհանրական Կաթողիկոսութեան, զոր ողջ հայ ժողովուրդը կը դաւանի որպէս Մայր Աթոռ»⁷:

Հայրապետը մի իւրայատուկ կապով էր կապուած Ս. Էջմիածնին, այն իւրայատուկ նշանակութիւն ունէր նրա համար. «Աշխարհում չկայ մէկ հայ եկեղեցի, որի մէջ Էջմիածինը ներկայ չլինի: Էջմիածինը արեւն է, եւ մեր եկեղեցիները՝ ճառագայթները: Աշխարհի շորս ծագերում գտնուող մեր եկեղեցիները արեւից ճառագայթուած շառաւիղներ են եւ արեւի լոյսը ունեն իրենց մէջ»⁸: «Այնտեղ, ուր մի նոր հայ եկեղեցի է կառուցուում, այնտեղ Սուրբ Էջմիածնի լոյսից մի կաթիլ է ցօղում Մայր Աթոռից, մեր ծննդավայրից մի նոր լոյս է ծագում, ինչ ուրիշ անուն էլ որ ունենայ այդ եկեղեցին՝ Սուրբ Յակոբ, Սուրբ Գէորգ կամ Սուրբ Յովհաննէս, այնտեղ Լուսաւորիչն է իր տեսիլքովը ապրում եւ Էջմիածինն է իր ժողովրդի հոգու մէջ տաճար դառնում Աստուծոյ կենդանի»⁹:

Գարեգին Կաթողիկոսի՝ հովուապետեալ Եկեղեցու համար ունեցած վաստակը ցոյց տալու նպատակով մէջբերենք Շահէ արք. Աճեմեանի ասածը. «Ամփոփելով մեր խօսքը, կրնանք ըսել, թէ երջանկայիշատակ Հայրապետը եղաւ այն Կաթողիկոսը, որ յաջողեցաւ Մայր Աթոռի իրավիճակը հիմնապէս փոխել, այսինքն՝ պետական հիմնարկի մը վիճակէն վերածել Հայ Առաքելական Եկեղեցւոյ Մայր Աթոռի կարգավիճակին»¹⁰:

Գարեգին Հայրապետի գործունէութիւնը, սակայն, չի սահմանափակուել Հայ Եկեղեցու շրջագծով: Ինչպէս վերն արդեն նշել ենք, Նորին Սրբութեան համար մեծ կարեւորութիւն ունէր նաեւ միջեկեղեցական շարժումը: 1955-ից նա էկումենիկ շարժման մէջ էր, գործուն մասնակցութիւն է ունեցել Եկեղեցիների համաշխարհային խորհրդի եւ միջեկեղեցական այլ կազմակերպութիւնների աշխատանքներին: 1997 թ. յունիսին Աւստրիայի Գրաց քաղաքում գումարուած՝ Եւրոպայի երկրորդ էկումենիկ համաժողովի բացումն ու հիմնական խօսքն առաջարկուեցին Հայոց Հայրապետին: Իր ելոյթում նա անդրադարձաւ վերջին տասնամեակում Եւրոպայում կատարուած վերափոխումներին եւ Եկեղեցիների կեանքում դրանց ունեցած հետեւանքներին: Հայ Եկեղեցու առաջնորդի արտասա-

⁷ Անդ, էջ 71:

⁸ «Էջմիածին», օգոստոս, Ը., 2002, էջ 72:

⁹ Անդ:

¹⁰ Անդ:

նաժ ճառն արժանացաւ հանրութեան, յատկապէս բարձրաստիճան հոգեւորականների եւ աստուածաբանների բացառիկ գնահատանքին:

Միջազգային գիտաժողովի մասնակիցներից Ուղղափառ Եկեղեցու մասնագէտ, Մոսկուայի համալսարանի դասախօս իտալացի Զովաննի Գուալտան հարցազրոյց է խնդրում Գարեգին Ա.-ից: Գուալտայի եւ Հայոց Հայրապետի հարցուպատասխանները բովանդակող գիրքը հրատարակուել է ֆրանսերէն: Իսկ 1999-ին Տ. Մեսրոպ արք. Աշճեանի ջանքերով այն հրատարակուեց հայերէն¹¹:

Հայ եկեղեցապետի արժանիքները գնահատել է նաեւ Հռոմի Յովհաննէս-Պօղոս Պապը: Գարեգին Ա. 1996-ի դեկտեմբերին այցելել էր Վատիկան եւ հանդիպել Կաթոլիկ Եկեղեցու Քահանայապետի հետ: Վերջինս Հայ Եկեղեցու առաջնորդին խնդրել էր պատրաստել «Խաչի ճանապարհ» արարողութեան խոկումներն ու աղօթքներ, ինչը Հայ եկեղեցապետն իրագործել է 1997 թ.: «Խաչի ճանապարհ»-ը Հռոմէական Կաթոլիկ Եկեղեցու ծիսակարգի ու աւանդութեան մէջ բացառիկ կարեւորութիւն ունեցող այն բարեպաշտական արարողութիւնն է, որը տեղի է ունենում ամեն տարի՝ Աւագ ուրբաթ օրը, աշխարհի բոլոր կաթոլիկ եկեղեցիներում: Տասնչորս կայանից բաղկացած այս ծէսը մի խաչափայտի ձեռամբարձ ընկերակցութեամբ եւ աւետարանական 14 ընթերցման միջոցով վերականգնանացնում է Յիսուս Քրիստոսի կեանքի վերջին դրուագները՝ Գեթսեմանիի պարտէզում Իր կրած անձկութիւնից մինչեւ դատապարտումը, ձաղկումը, խաչի չարչարանքը, մահուան ու թաղման պահը: Առանձնայատուկ շուք է ձեռք բերում մանաւանդ Հռոմի Պապի նախագահութեամբ կատարուող «Խաչի ճանապարհ» արարողութիւնը, որը տեղի է ունենում Հռոմի աշխարհահռչակ Կոլիզէիւմի շուրջ: Հռոմի եկեղեցապետի նախագահութեամբ կատարուող արարողութիւնը զուգակցւում է խոկումներով եւ աղօթքներով:

Գարեգին Ա.-ն անգլերէն էր գրել խոկումներն ու աղօթքները, որոնք յետոյ թարգմանուել էին իտալերէն եւ լոյս տեսան առանձին գրքոյկով՝ հայ մանրանկարչութեան անզուգական պատկերներով զարդարուն: 1997 թ. «Խաչի ճանապարհ» արարողութեանը մասնակցեց Մայր Աթոռի ժամանակի դիւանապետ Տ. Ներսէս արքեպիսկոպոսը, որն ընթեր-

¹¹ Տէս «Զրոյցներ Զովաննի Գուալտայի հետ. Գարեգին Ա. Ամենայն Հայոց Կաթողիկոս», Ս. էջմիածին, 1999, 2001

ցեց Վեհափառի գրած բացման աղօթքը, հայերեն արտասանեց «Պահպանիչ» օրհնությունը եւ Պապի կողքին քայլեց խաչի խորհրդանշական ճանապարհով: Արարողությունը Եւրատեսիլ (Eurovision) եւ այլ հեռուստաալիքներով ուղիղ եթերով հեռարձակուեց ողջ աշխարհում: Հայերենիքում հայությունը, ցաւօք, մեծաւ մասամբ անհաղորդ մնաց սոյն կարեւոր իրադարձութեանը:

Գարեգին Ա. Կաթողիկոսը Եկեղեցիների միութեան եւ էկումենիկ շարժման Ի. դարի մեծագոյն առաջնորդներից էր, նա մի աստիճանով բարձրացրեց Հայ Եկեղեցու արժէքն ու յարգը Եկեղեցիների համաշխարհային ընտանիքում:

Հայոց Հայրապետը նաեւ աշխոյժ մտաւոր կեանքի, գիտութեան մարդ էր: Նրա աստուածաբանական, հայագիտական, փիլիսոփայական, բարոյագիտական, պատմագիտական ու գրական բազմաթիւ ուսումնասիրություններ, յօդուածներ, խորագրություններ եւ այլ բնոյթի գրուածքներ հրատարակուել են Հայաստանում ու արտերկրում՝ Բէյրութում, Երուսաղէմում, Թեհրանում, Ժնևում, Լոնդոնում, Բօստօնում եւ այլուր՝ հայերէն, անգլերէն, գերմաներէն, ֆրանսերէն, արաբերէն, պարսկերէն, յունարէն:

Անթիլիասում ծաւալած իր գործունէութեան ընթացքում նա նոր շունչ հաղորդեց «Հասկ» գիտաաստուածաբանական տարեգրքին, որը, 1998-ից սկսած, անընդմէջ լոյս տեսաւ եւ աստիճանաբար նուաճեց համաշխարհային աստուածաբանութեան, փիլիսոփայութեան, գրականութեան, պատմագիտութեան կարեւոր հարթակի կարգավիճակ: Իմաստուն հոգեւորականի գիտաստեղծագործական հրայրքը դրսեւորուեց նաեւ Սուրբ Էջմիածնում:

Ըստ Մեսրոպ սրբազանի՝ նրան ենք պարտական «խաղբակեանք կամ Պռոշեանք հայոց պատմութեան մէջ» կոթողային հատորի երկրորդ անգամ հրատարակութեան պատրաստումը¹²:

Վեհափառը նաեւ ուշագրաւ ու արժէքաւոր դասախօսություններով հանդէս է եկել արտերկրում: Հայ Եկեղեցու 131-րդ գահակալը ՀՀ ԳԱԱ պատուաւոր անդամ էր, արժանացել էր աշխարհի մի շարք կրօնական եւ գիտական հաստատությունների եւ համալսարանների պատուաւոր դոկտորի կոչմանը, այդ թւում՝ Երեւանի պետական համալսարանի: Նա ուսուցանող էր էութեամբ: Ինչպէս նշում էր Մեսրոպ արք. Աշճեանը. «Իր

¹² «Էջմիածին», 1999, է., էջ 92:

կէսդարեայ հոգեւոր գործունէութեան ամբողջ ընթացքին Վեհափառը երբեք չդադրեցաւ ուսուցիչ ըլլալէ»¹³:

Գարեգին Վեհափառը քայլեր է արել նաեւ Եկեղեցու եւ պետութեան միջեւ կրթութեան նոր օրէնքի հաստատման եւ դպրոցներում կրօնի դասաւանդման օրինականացման ուղղութեամբ: Ըստ Շահէ արք. Աճեմեանի՝ լուսահոգի Հայրապետն էր, որ զարկ տուեց քարոզչութեան կենտրոնի գործունէութեանը, կիրականօրեայ վարժարանների զարգացմանն ու տարածմանը՝ այն յոյսով, որ նոր սերնդի կրօնական կրթութեան ծրագիրը պիտի այդ դպրոցում զարգանայ կրթական օրէնքի բարեփոխութեամբ¹⁴: Նա քաջալերեց՝ հիմնելու Հայ Առաքելական Եկեղեցու ուսանողական միութիւնը, միշտ խանդավառուեց բոլոր այն ծրագրերով, որոնք կապ ունէին հայ համալսարանականների հետ¹⁵:

Հայոց Հոփուապետի ուսուցչական գործունէութեան մասն է կազմում դասագրքաստեղծումը: Դպրեվանքում նա ոչ միայն դասաւանդել է, այլ նաեւ պատրաստել տեսական աստուածաբանութեան, հոփուական աստուածաբանութեան, քրիստոնէական բարոյագիտութեան, Ընդհանուր Եկեղեցու պատմութեան եւ Հայ Եկեղեցու պատմութեան մի շարք դասագրքեր, որոնք երկար տարիներ գործածել են դպրեվանքում: Գարեգին Հայրապետի կազմած ուսումնական ձեռնարկներն են՝ «Համառօտ ձեռնարկ հոփուական աստուածաբանութեան» (Անթիւաս, 1979), «Տեսական աստուածաբանութիւն» եւ «Քրիստոնէական բարոյագիտութիւն» («Կրօնական, աստուածաբանական եւ հայագիտական երկեր», հտ. Գ., 2005):

Գարեգին Հայրապետը գրքի նկատմամբ պաշտամունք ունէր: Գարեգին Ա. Հայրապետի հոփուապետական այցելութիւնների, ճամփորդութիւնների եւ ընթերցանութեան անբաժան ուղեկիցն էր իր «կարմիր գիրքը»: Կարմիր թաւշակազմ այդ ժողովածուն ձեռագիր ընտրանի է, որում Հոփուապետը դեռեւս վարդապետական տարիներից գրառումներ է կատարել կարդացած գրքերից, այդ գրառումները ընտրեալ հատուածներ են մեծ մտածողների խրատական մտքերից, գրողների ու բանաստեղծների երկերից: Մեր խօսակցութեան առարկայ գիրքը լոյս ընծայուեց 2019 թ. էջմիածնում՝ «Իմ կարմիր գիրքը, բանք իմաստնոց» վերնագրով:

¹³ Անդ, 2002, Ը., էջ 55:

¹⁴ Անդ:

¹⁵ Անդ, էջ 51:

Գարեգին Հայրապետը մշակոյթին ծառայում էր ոչ միայն գրչով ու խօսքով, այլև դրուատական գործունէութեամբ: 1978-ից մինչեւ 1994 թ.՝ 16 տարի շարունակ, Բէյրութում կազմակերպում էր գրքի ամենամեայ ընդարձակ ցուցահանդէսներ, որոնց հանդիսաւոր բացումն ինքն անձամբ էր կատարում: Ունկնդիր հասարակութիւնն անյազաբար կլանում էր նրա՝ գրի ու գրականութեան մասին հարուստ ու շքեղ խօսքը: Այդ խօսքերը տպագրուել են առանձին գրքով՝ «Հայ մարդը հայ գիրքին դիմաց» (Անթիլիաս, 1990): Վեհափառի՝ պաշտամունքի առարկայի՝ գրքի մասին խոհերն ու մտորումներն ամփոփուած են նաեւ «Գիրքը պատին հայուն. հայ գրքի Բ. ցուցահանդէսին առիթով» (Անթիլիաս, 1979) գրքում:

Ահա գրքի վերաբերեալ հենց իր՝ երանաշնորհ Կրօնապետի՝ ասոյթի արժէք ունեցող մտքերից երկուսը, որ նրա գրապաշտ ոգու դրսեւորումներից են. «Գիրքով բարձրացաւ հայ մարդը: Գիրքով ծաղկազարդուեցաւ հայոց երկիրը: Եւ այդ օրէն մինչեւ այսօր դարերու ճամբաներով քալեց այդ Գիրը եւ մշտնջենաբուխ շունչ տուաւ հայ մտքին ու սրտին»¹⁶: «Ձայնասփիւռ, հեռատեսիլ, շարժանկար եւ այլ տեսողական-լսողական գործնական արդի միջոցներ ճաշակ մը կուտան, երբեմն ճաշակ կը սրեն, բայց բուն ճաշը ընթերցումն է, խոր, արդար վայելք, որովհետեւ մարդկային ինքնածին ճիգ կայ անոր մէջ, խորանալու, մտերմանալու աւելի մեծ կարելիութիւն»¹⁷:

Մի առանձին հիացմունքի եւ ուսումնասիրութեան առարկայ է Վեհափառի լեզուն, խօսքը. նրա բերանում մեր արքայական ոսկեղէնիկը նիւթեղենանում է իր ողջ հնութեամբ, հարստութեամբ, գեղեցկութեամբ, հմայքով, փայլով ու փառքով: Հայաստանի Հանրապետութեան գիտութիւնների ազգային ակադեմիայի Հրաչեայ Աճառեանի անուան լեզուի ինստիտուտի գիտաշխատող Հայկանուշ Մեսրոպեանը հանգամանաւոր գիտական քննութեան է ենթարկել Հայրապետի ողջ գրաւոր խօսքը: Տիկին Մեսրոպեանը կազմել է Գարեգին Ա. Ստեղծած 1700 նոր բառերն ամփոփող բառարան՝ «Գարեգին Ա. Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի երկերի բառարան (նոր բառեր եւ իմաստներ. շուրջ 1700 բառ)» (Մօնրէալ, 2000): Ոսկերեւրան Հայրապետը ոչ միայն ստեղծել է նորանոր բառեր ու արտայայտութիւններ, լեզուաարտայայտչական բազմազան ու ազդու

¹⁶ «Էջմիածին» 2002, ը., էջ 66:

¹⁷ Անդ, էջ 67:

կերտուածքներ, այլեւ նոր շունչ ու կենդանութիւն ներարկել հազարաւոր բառերի մէջ, որոնք կորստեան եզրին էին:

Հարուստ, ճոխ ու գեղեցիկ լեզուի եւ արժէքաւոր բովանդակութեան միաձուլումը ծնունդ էտուել ընտիր քարոզների. Գարեգին Ա. Հայրապետը խօսել եւ հրատարակել է հարիւրաւոր քարոզ ու ճառ, որոնք հմայել, հիացրել են ունկնդիրներին ու ընթերցողներին: Ես համարձակօրէն նրան դասում եմ աշխարհի մեծագոյն ճարտասանների շարքը: Յուրախութիւն մեզ՝ գիտնական ու մտածող Հայրապետի հետազոտութիւնները, մտորումներն ու խոկումները, պատգամներն ու քարոզները լոյս են ընծայուել առանձին գրքերով: Թուենք դրանցից մի քանիսը՝ «Քաղկեդոնի ժողովը եւ Հայ Եկեղեցին» (Լօնդօն, «էս Փի Սի Քէյ» (S.P.C.K.), 1965, վերահրատարակուած Նիւ Եօրքում 1976-ին), «Արեւելեան Ուղղափառ եկեղեցիներու վկայութիւնը» (Անթիլիաս, 1968), «Հայ Եկեղեցին այժմ», (Նիւ Եօրք, 1970, վերահրատարակուած որպէս «Կրօնը Միջին Ասիայում»), «Իրանը եւ հայերը» (Թեհրան, 1971), «Հայկական քրիստոնէական աւանդոյթը Իրանում», (Նոր Զուլայ, 1974), «Հայաստանեայց Եկեղեցին իր «ծառայական կերպ»-ին մէջ» (Սպահան, 1973), «Հող, մարդ եւ գիր» (Անթիլիաս, 1991), «Ծանիր գրեզ...» (Անթիլիաս, 1984), «Ի խորոց սրտի խօսք ընդ ժողովրդեան (Նոր-Զուլայ, 1971), «Անժամանակը ժամանակին մէջ» (Ս. Էջմիածին, 1995), «Արեան վկայութիւն: Նահատակութիւն սրբոց քառասնից մանկանց: Հաղորդութիւն սրբոց...» (Ս. Էջմիածին, 1997), «Ես յաղթեցի աշխարհի...» Յարութիւն եւ հայութիւն» (Անթիլիաս, 1993), «ժողովրդի եւ յորդորներ Մեծի պահոց շրջանի (հայրաշունչ խօսքեր՝ մեր սիրեցեալ ժողովրդին)» (Ս. Էջմիածին, 1998), «ժողովրդի եւ մտիր...» (խոհեր եւ հայեացքներ դպրեվանքի մասին) (Ս. Էջմիածին, 1995), «Մաշտոցաշունչ» (Ս. Էջմիածին, 1997), «Ս. Մեսրոպ ինք իր մէջ. ականարկ մը՝ իր անձնաւորութեան վրայ» (Անթիլիաս, 1962), «Վասն հայրենեաց...» (Անթիլիաս, 1992), «Սիրոյ հրամայականը» (Անթիլիաս, 1977), «Հրաշք Տաթևի թափօր լեռան լանջերուն» (Անթիլիաս, 1989), «Հին արմատներէն նոր ընձիւղումներ» (Անթիլիաս, 1990), «1700-ամեակը՝ նոր հոգեգալուստ» (Անթիլիաս, 1994), «Միւռոնուած ժողովուրդ, միւռոնելի առաքելութիւն» (Ս. Էջմիածին, 1996), «Հոգեւոր կեանքի փնտրտուքի մէջ» (Անթիլիաս, 1991), «Մի օր Ղարաբաղում. Արցախեան ազատագրական շարժումի 10-ամեակին առիթով, 19 փետրուարի 1998» (Ս. Էջմիածին, 1998), «Աստուած ընդ մեզ» եւ Մենք՝ ընդ Աստուծոյ. հայրապետական պատգամ ծննդեան տօնի» (Ս. Էջ-

միածին, 1997), «Հայրենիքը պատկերն է հայութեան. քարոզներ, Գիրք Ա.» (Ս. Էջմիածին, 2001), «Հատընտիր կոնդակներ եւ հայրապետական պատգամներ» (Կանադա—Ս. Էջմիածին, 2006), «Հոգեմտաւոր ճառագայթումներ» (Ս. Էջմիածին, 1997), «Մեղքը» (Անթիլիաս, 1979), Տո՛ւք զկայսերն՝ կայսեր եւ զԱստուծոյն՝ Աստուծոյ» (Ս. Էջմիածին, 1998), «Կոմիտաս վարդապետ Հայ երաժշտութեան առաքեալը» (Բէյրութ, 1969) եւ այլն:

Հայոց Կաթողիկոսի գիտական ուսումնասիրութիւնների, մտքերի, խոհերի, քարոզների ու պատգամների մի կարեւոր մասն ամփոփուել է «Կրօնական, աստուածաբանական եւ հայագիտական երկեր» շարքում, որ հրատարակուել է 2003–2015 թթ. Կանադայում եւ Զինաստանում:

Իմաստալից է Վեհափառի խօսքը, մեծարժէք. նրա բանաւոր ու գրաւոր խօսքից կարելի է բազմաթիւ ասոյթներ հանել այնպէս, ինչպէս ոսկու հանքաքարից հրի գործադրմամբ կարելի է մաքուր ոսկին զատել. այս աշխատանքը եւս կատարել է Հայկանուշ Մեսրոպեանը՝ «Ընտրանի ասոյթների եւ պատգամների՝ քաղուած Ամենայն Հայոց Կաթողիկոս Ն. Ս. Օ. Տ. Գարեգին Առաջին Հայրապետի գրական ժառանգութիւնից» (Էջմիածին, 1999):

Գարեգին Հայրապետն իր հոտի հաւատաւոր հայրն ու պաշտպանն էր. ծանր ու դժուարին ժամանակներում հոգացել է Իրանի ու Լիբանանի հայկական համայնքների հոգսերը: Մեծանուն հոգեւոր գործչի ուշադրութեան բեւեռակէտում Հայ Եկեղեցին էր, ինչպէս նաեւ հայոց բազմահազարամեայ պատմութեան ամենից ողբերգական դրուագը՝ հայոց Մեծ եղեռնը:

Հայ հոգեւորականութիւնը, մտաւորականութիւնը, հաւատաւոր ժողովուրդն առհասարակ միշտ յիշում ու գնահատում են իրենց Հայրապետին, մշտնջենապէս իր ժողովրդի նուիրական յուշերի մէջ է նա՝ Հայ Եկեղեցու դժուարընթաց ուղին լուսաւորող մշտավառ կերոններից մէկը՝ գնահատանքով, մեծարանքով ու սիրով պարուրուած: Գարեգին Ա.-ի նման մեծութիւնը եւ իր պես մեծութեան գործն ու վաստակը չէին կարող չարժանանալ մտաւորականների, հետազօտողների ուշադրութեանը. Հայ Եկեղեցու ու մշակոյթի մեծ լուսաբաշխներից մէկի եւ նրա արարման ու վաստակի մասին գրուել եւ դեռ գրուելու են գրքեր, ուսումնասիրութիւններ, այստեղ ցանկանում ենք հիշել որոշ հրատարակութիւններ՝ «Ուղեւորութիւն Տ. Տ. Գարեգին Ա. Կաթողիկոսի Ամենայն Հայոց ի Միացեալ Նահանգս Ամերիկայի» (Լոս Անճելէս, 1994), «Խաչի ճանապարհ:

խոկումներ եւ աղօթքներ Ն. Ս. Օ. Տ. Տ. Գարեգին Ա. Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի» (Ս. Էջմիածին, 1998), «Խոհեր = Thoughts = Pense'es» (նուիրուած՝ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոս Գարեգին Ա.-ի գահակալութեան 4-րդ տարեդարձին (Մօնրեալ, 1999), Գագիկ Յարութիւնեան, «Շարունակուող երկխօսութիւն.... Գարեգին Առաջին Վեհափառ Հայրապետի յիշատակին» (Երեւան, 1999), Վանիկ Սանթրեան, «Մայրամուտի շարակնոց. Գարեգին Ա. Կաթողիկոսի համար» (Երեւան, 2000), «Մարդ է, որ գործէ գերկիր. Տ. Տ. Գարեգին Ա. Կաթողիկոս Ամենայն Հայոց երանաշնորհ Հայրապետի մահուան 10-րդ տարելիցին» (Ս. Էջմիածին, 2009), Ֆելիքս Բախչինեան, «Հայոց հարիւր երեսունմէկերորդ Հայրապետը» (Երեւան, 2011), «Իննսուն գործ, իննսուն խօսք» (Երեւան, 2022), վերն արդէն յիշատակուած՝ «Ընտրանի ասոյթների եւ պատգամների քաղուած Ամենայն Հայոց Կաթողիկոս Ն. Ս. Օ. Տ. Տ. Գարեգին Առաջին Հայրապետի գրական ժառանգութիւնից» (Էջմիածին, 1999), «Յուշամատեան Ն. Ս. Օ. Տ. Տ. Գարեգին Ա. առաքինազարդ Հայրապետի եւ աստուածաբեալ կաթողիկոսի ամենայն հայոց (Զուիցերիա հովուապետական անդրանիկ եւ շնորհաբեր այցելութեան առթիւ)» եւ այլն: Ինչպէս տեսանք, հրատարակուել եւ անշուշտ հրատարակուելու են նաեւ նրա հեղինակած գործերը:

2000 թ. յունիսի 26-ին Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնում պաշտօնապէս բացուեց «Գարեգին Ա.» աստուածաբանական-հայագիտական կենտրոնը՝ երջանկայիշատակ Վեհափառի գնահատանքի ու խոնարհումի եւս մէկ գրաեւորում:

Վեհափառին նուիրուած ակնարկը կկամենայինք աւարտել հոգեւորականներին տուած նրա խրատով, որը, ըստ մեզ, տիպար հոգեւորականի կերպարի սահմանումն է. «Մենք հոգեւորական ենք, սա սքեմը ունինք. եւ ժողովուրդը մեզի այդպէս կը նայի. պիտի արժեցնենք զայն. ոչ թէ հովէն եկող, ծովէն եկող տեսակ-տեսակ խօսքերու, նոր-նոր ճաշակներու ետեւէն երթանք: Թո՛ղ իրենք մեզի գան, ոչ թէ մենք իրենց երթանք: Եւ այս է ձեր կոշումը, որ ըլլաք, մնաք, տեւէք, խորանաք այս ձեր գիտակցութեանը մէջ եւ ոչ թէ տերեւի նման երթաք ու գաք, ճիւղին նման տատանիք կամ եղէգին պէս ծռիք: Տոկո՛ւն եղէք, տղա՛ք: Երբ այս եկեղեցիին մէջ շարականներ երգէք՝ համով-հոտով, ապրումով, հասկացողութեամբ, գեղեցկութեամբ, ժողովուրդը կը հիանայ ձեր վրայ. երբ քարոզը տաք, ձեր հոգիին մէջէն Աստուծոյ խօսքը անցնէք, մեր հայութեան խօսքը բերէք, ժողովուրդը կը հրճուի, կուրախանայ, կը հարստանայ, եւ

ատիկա կրլլայ ձեր գերագոյն երջանկութիւնը: Երբ գրէք, ու ժողովուրդը ձեր գրածը կարդայ ու անկէ բարիք քաղէ, անոր մէջ տեսէք ձեր արժանիքը: Երբ կը ծառայէք, պարզ գործերու մէջէն վարչական, կազմակերպական կամ խնամատարական, անոր մէջ զգացէք ձեր խնդութիւնը: Այս է իմ հայրական խրատը ձեզի»¹⁸:

РЕЗЮМЕ

Католикос Всех Армян Гарегин I — один из признанных деятелей Армянской и общехристианской Церкви, ученый, мыслитель, публицист, педагог, культурный деятель. Он осуществлял эффективную церковную, национальную и благотворительную деятельность в Армении и за рубежом, активно поддерживал армянское книгопечатание, выступал организатором культурной жизни Армении. До избрания Католикосом Всех Армян Гарегин I имел тесные связи с родиной, в частности с Первопрестольным Святым Эчмиадзином. Он оказывал большую материальную и моральную поддержку армянам в Армении и за рубежом. Осуществлял проармянскую деятельность в диаспоре. Как Католикос, все свои силы и энергию он направлял на регулирование и организацию церковной жизни. Он проделал значительную работу для развития армянской культуры, внес большой вклад в дело церковного строительства, вел интенсивную экуменическую деятельность и был одним из видных деятелей межцерковного движения. Гарегин I был одним из наших интеллигентных католикосов, занимался наукой и преподавательской деятельностью. Любил книги. Его армянский был богат и красив. Исследования, размышления, заветы и проповеди Католикоса были изданы отдельными книгами. За свое преданное служение церковным и национальным интересам он снискал большую любовь и уважение армянского духовенства, интеллигенции и народа, благодаря своим высоким интеллектуальным дарованиям и профессиональной подготовке он пользовался любовью и уважением церковнослужителей и интеллигенции за рубежом. О нем, его трудах и достижениях написаны книги.

¹⁸ «Էջմիածին», 2002, Ը., էջ 57

SUMMARY

Catholicos Karekin I of All Armenians is one of the recognized figures of the Armenian and the universal Christian church: scientist, thinker, publicist, pedagogue, cultural figure. He carried out effective ecclesiastical, national and philanthropic activities in Armenia and abroad, greatly supported Armenian publishing, acted as an organizer of Armenian cultural life. Before being elected the Catholicos of All Armenians, Karekin I had close ties with the Motherland, particularly with the Mother See of Holy Etchmiadzin. He provided great material and moral support to the Armenians in Armenia and abroad. He stimulated pro-national activities in the Diaspora. As the Armenian Catholicos, he directed all his efforts and energy to the internal regulation and organization of the church life. He has done a significant work for the development of the Armenian culture. He made a great contribution to the church building field. Carrying out rapid ecumenical activity, he was one of the prominent figures of the inter-church movement. Karekin I was one of our intellectual catholicoi, engaged in science and teaching. He had a cult of books. His Armenian language was rich and beautiful. The researches, reflections, oracles and sermons of the Catholicos were published in separate books. He received great love and respect from the Armenian priesthood, intellectuals and the people for his ecclesiastical and national activities and enjoyed the love and respect of foreign churchmen and intellectuals for his high intellectual abilities and professional preparation. Books have been written about the hero of our review, his work and merit.

